

ГУМАНІСТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПОДАТКОВИХ ІНСПЕКТОРІВ

Постановка проблеми. На сучасному етапі характерною особливістю розвитку фінансово-економічної сфери українського суспільства є її гуманізація. Гуманізація – це не лише передумова економічного, культурного, освітнього прогресу суспільства, а й явище, що забезпечує певні мотиваційні аспекти, продуктивне включення працівника у виробничий процес, специфіку його самоуправління і самовдосконалення.

Професійна діяльність майбутніх податкових інспекторів здійснюється у різних установах, передусім у податкових інституціях. Не виникає жодного сумніву, що кожна з установ потребує справжнього професіонала, який досконало знає свою справу та якісно її виконує. У понятті «професіонал» внутрішньо закладене гуманістичне начало, оскільки людина високої компетентності, освіченості, фахової майстерності знає, як найкраще виконати справу, виконати свій обов'язок на благо держави, суспільства та кожної окремої особистості. Таких фахівців значна більшість. Проте в реальному житті наявним є й інший очевидний факт: професіонал, який позбавлений порядності, людяності, усвідомлення покладених на нього державних обов'язків, чинить безвідповідально, егоїстично, завдає своєю діяльністю значних матеріальних і моральних збитків.

Аналіз попередніх досліджень. Поняття «спрямованість» у різних концепціях визначається по-різному: як «динамічна тенденція», «ієрархія потреб та інтересів» (С. Рубінштейн), «смыслоутворювальний мотив» (О. Леонтьєв); «домінантне ставлення» (В. Мясіщев); «основна життєва спрямованість» (Б. Ананьєв); «динамічна організація сутнісних сил людини» (О. Прангішвілі); «спосіб вияву установки» як «цілісного стану суб'єкта» (Д. Узнадзе) та ін.

На основі аналізу наукових джерел можна виокремити напрями, де домінують у визначенні поняття «спрямованість» є:

- потреби, мотиви, цілі (Л. Божович, Є. Ільїн, С. Каверін, В. Крутецький);
- інтереси, ідеали (І. Бех, Н. Бібік, А. Вірковський, В. Давидов);
- ціннісні орієнтації, установки (Г. Балл, Є. Боринштейн);
- переконання, світогляд (Г. Васянович, С. Гончаренко, Гудінг Девід, Леннокс Джон).

Мета статті полягає у розкритті сутності гуманістичної спрямованості та її місця у професійній підготовці майбутніх податкових інспекторів.

Виклад основного матеріалу. Узагальнене поняття «спрямованість» сформулював В. Козаков. Учений розглядає спрямованість особистості як інтегративну якість, яка визначає сукупність стійких мотивів, що орієнтують життєдіяльність особистості. «Спрямованість особистості характеризується її потребами, потягами, бажаннями, інтересами, схильностями, ідеалами, цінностями, світоглядом, переконаннями та мораллю. Сутність спрямованості полягає в тому, що вона дає відповіді на питання не стільки про те, чого хоче людина, скільки про те, чому вона цього хоче, а відтак визначає її поведінку, діяльність» [3, с. 154].

Як один із найважливіших компонентів внутрішньої психологічної структури, який певним чином перетворює, забарвлює всі дії і вчинки людини, способи вияву всіх інших властивостей і якостей розглядає сутність і зміст поняття спрямованості В. Семиченко. «У найбільш загальному вигляді, – пише вчена, – під спрямованістю розуміється система спонук, які визначають вибірковість ставлення людини до навколишнього світу, об'єкти, на які спрямована її активність. Ця система охоплює різні аспекти життя, а елементи, що їх утворюють проектується на всі життєві події, незалежно від рівня масштабності» [10, с. 4].

Авторка, посилаючись на працю К. Платонова, доводить, що елементами структури спрямованості виступають: бажання, потяги, наміри, інтерес, схильність, ідеал, світогляд, переконання [10, с. 7].

Спрямованість має свою структуру, до якої входять усвідомлені та малоусвідомлені мотиви. За домінантною в діяльності та поведінці людини мотивацією розрізняють три основні види спрямованості: спрямованість на взаємодію, спрямованість на завдання (ділова спрямованість) і спрямованість на себе (особиста спрямованість). Окрім того, мову про неї можна вести залежно від змісту і сфери її виявлення: трудова, суспільно-політична, пізнавальна, культурна та ін. Гарним показником гармонійної особистості є приблизно однакова розвиненість усіх трьох видів спрямованості.

З метою визначення рівня спрямованості особистості майбутнього податкового інспектора, опираючись на дослідження з обраної проблеми, було проведене опитування за методикою Б. Басса [7, с. 24-28].

Цим анкетуванням було охоплено 250 студентів 2-3 курсів Національного університету державної податкової служби України. За допомогою цієї методики виявляють такі види спрямованості:

1. Спрямованість на себе (Я); 2. Спрямованість на спілкування (ОС); 3. Спрямованість на роботу (Д).

Аналіз відповідей засвідчив, що в більшості студентів (41 %) спостерігається спрямованість на себе (Я), спрямованість на спілкування (ОС) простежується у (32 %) респондентів, та останнє місце посідає мало виражена спрямованість на роботу (Д) (27 %). Провівши дослідження, було з'ясовано, що для сучасної молоді характерна модель егоїстичної, індивідуалістичної свідомості, простежується слабка зацікавленість майбутніх податкових інспекторів у своїй професійній діяльності, яка пов'язана з недостатньою обізнаністю студентів про свою майбутню професію. Респондентів цікавить лише задоволення власних потреб, які можуть шкодити професійним інтересам.

Гуманістичну спрямованість як базове вроджене прагнення індивіда до зрілості, цілісності, його орієнтацію на відповідальний і творчий спосіб досліджували основоположники гуманістичного напрямку в психології і педагогіці Л. Виготський та К. Роджерс. Зокрема К. Роджерс розглядав гуманістичну спрямованість у сукупності поведінкових, емоційних, ціннісно-орієнтованих компонентів, які забезпечують високий рівень розвитку висхідного психофізіологічного, духовного, естетичного, морального потенціалу людини – її *самості*. Пріоритет у такому підході надається емоційно-чуттєвим реакціям як індикатору функціонування самості. Саме емоційна підструктура спрямованості розглядається К. Роджерсом як один із найважливіших компонентів у цілісній системі розвитку особистості, метою якої є свобода бути собою, самореалізуватися [9, с. 39]. На цей бік проблеми звертав увагу й Е. Фромм, який наголошував, що лише вільній людині притаманна гуманістична спрямованість, орієнтація, совість, а це те, що дозволяє вибудовувати гуманістичні відносини з іншими людьми [11, с. 503].

Гуманістична спрямованість, за визначенням І. Зязюна, є однією із найголовніших характеристик професійної майстерності людини. Вона засвідчує утвердження словом і працею найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки й стосунків. Гуманістична спрямованість дає змогу людині оцінювати свою професійну діяльність з погляду не лише безпосередніх, а й опосередкованих результатів, тобто тих позитивних індивідуальних змін у життєдіяльності і структурі особистості своїх вихованців, частковим організатором яких ми є самі як особи, відповідальні за організацію виховного процесу [8, с. 26-27].

Одним із головних у розумінні сутності гуманістичної спрямованості є питання потреби, як суб'єктивного переживання людиною своїх бажань, прагнень (Е. Шпрангер). Часто-густо потреби можуть бути слабко усвідомленими, але вони активізують психіку, спрямовують діяльність індивіда на пошук об'єктів, предметів, умов і засобів їх

задоволення. Майбутній податковий інспектор, який ще в стінах навчального закладу усвідомив потребу бути не лише професіоналом своєї справи, але й стати цілісною, духовно-моральною, гуманною особистістю мобілізує усі сили для розвитку своїх задатків і здібностей, пізнавальних, емоційно-вольових процесів для пошуку й утвердження сенсу буття, сповненого творчої життєдіяльності. Саме тому, на думку О. Леонтьєва, розвиток потреб відбувається у формі розвитку їх предметного змісту, «але розвиток предметного змісту потреб не є, зрозуміло, однобічним. Другий його бік полягає у тому, що і сам предмет діяльності відкривається суб'єкту як такий, що відповідає тій або іншій його потребі. Таким чином, потреби спонукають діяльність й керують нею з боку суб'єкта, але здатні виконувати ці функції за умови, що вони є предметними» [5, с. 145]. Головне – сформулювати вищі (духовні) потреби людини. Нерозвинена потреба в знаннях гальмує процес спрямованості студента на якісне опанування професією, його пізнання набуває стихійно-емоційного характеру, відірваного від життя, а тому – нереалізованого. Це своєю чергою позначається на формуванні професійно значущих якостей особистості. Водночас зазначимо, що потреба сама по собі не може надати активності людині певної спрямованості. Предметом актуальної потреби людини, засобом її задоволення є мотив (від лат. *movere* – рухаю, штовхаю). Саме мотивація, як довів А. Маслоу є повною й універсальною характеристикою будь-якого стану організму [6, с. 50]. Ґрунтуючись на цьому положенні Л. Божович пише, що спрямованість індивіда є одним із найважливіших структурних компонентів мотивації його поведінки, діяльності [2, с. 13].

На думку вченої, спрямованість слід формувати ще з раннього дитинства. «Спрямованість особистості є результатом наявності у людини певної структури її мотиваційної сфери. У процесі життя у дитини поступово формуються мотиви, які набувають для неї провідного значення і тим самим підпорядковують собі всі інші мотиви. Наявність стійких домінуючих мотивів поведінки і діяльності дитини й створює спрямованість її особистості» [2, с. 16]. Мотиваційна сфера особистості студента – майбутнього податкового інспектора формується сукупністю внутрішніх і зовнішніх чинників, проте на етапі його навчання, як правило, найважливішу роль відіграє організація навчально-виховного процесу. Вченими доведено, що для формування, збереження й розвитку мотивації учіння необхідно, щоб: навчальний процес відповідав тим цілям, які ставить перед собою суб'єкт учіння; задовольнялись їхні пізнавальні інтереси і потреби; диференціювались мотиви учіння й навчання; розвивались полімотивованість учіння й навчання; створювались умови для упередження мотиваційних конфліктів тощо [4, с. 24-25].

Дослідження психолого-педагогічних, соціологічних джерел свідчить, що останнім часом у значній кількості студентства знижується мотивація учіння. Детермінантами цього негативного процесу є тривала соціально-політична нестабільність, духовно-моральна деформація усіх прошарків населення, особливо можновладців, соціальна несправедливість і неможливість належної самореалізації випускників ВНЗ згідно з здобутим фахом. Суттєвим чинником, що блокує активність і мотивацію учіння, особливо на перших курсах є адаптивний процес. Згідно з проведеними дослідженнями, рівень адаптації до навчального процесу в Національному університеті податкової служби серед студентів першого курсу становить: високий – 13 %; середній – 47 %; низький – 40 %.

Основними причинами низького рівня адаптації до навчального процесу є відчуття втоми, напруження, ізоляваності, самотності, авторитарного тиску. Усе це негативно позначається не лише на загальножиттєвій, гуманістичній, але й професійній спрямованості майбутнього податкового інспектора, формуванні його професійних якостей.

Особистість студента, який здобуває професію розглядається під кутом зору цілепокладання. Значущо важливі цілі потенційно й актуально містять у собі наявність певної спрямованості. У цьому контексті важко погодитися із думкою деяких учених, які характеризують ціль як «зовнішній стосовно суб'єкта стимул» [4, с. 82]. Очевидно, що

об'єктивно цілі можуть бути заданими зовнішніми чинниками (суспільством, колективом, іншими людьми тощо). Проте не варто ігнорувати суб'єктивні (внутрішні) чинники особистісно значущих цілей. Ученими доведено і практикою підтверджено, що особистість, яка самостійно формує певну ціль, виявляє більшу активність у її досягненні. Вона не очікує на те, що ціль буде зреалізована сама собою. Головним видом діяльності у системі підготовки майбутніх податкових інспекторів є навчальна діяльність, яка базується на пізнанні світу, опануванні професією. Згідно із відомою таксономією цілей Б. Блума у пізнавальній сфері цілі спрямовані на пізнання фактів, тенденцій розвитку, класифікації, критеріїв перевірки ефективності, методів досліджень, що застосовуються в певній галузі, загальних понять, структур, теорій, концепцій, принципів і законів та ін.

Гуманна ціль позитивно впливає на формування спрямованості студента, якщо вона відповідає головному – смисловій характеристиці цілі як уяві про майбутній конкретний результат дії. Якщо ж цього бракує, то спрямованість підготовки майбутнього податкового інспектора може бути zdeформованою на самих початках входження в професію. Тому так важливо, щоб співвідношення цілей навчального процесу, викладачів і студентів співпадали. Крім того, важливо враховувати, що у процесі діяльності, як об'єктивні (зовнішньо задані), так і суб'єктивні (внутрішні) цілі можуть набувати сутнісних змін і трансформацій.

Сутнісний вплив на формування гуманістичної спрямованості особистості здійснює пізнавальний інтерес. Принциповою ознакою пізнавального інтересу є не накопичення інформації у процесі вибіркової діяльності особистості, зазначає Н. Бібік, а активні дії суб'єкта в її переробці. Тому ініціативність пошуку і самостійність в оволодінні знаннями вважається найхарактернішими проявами пізнавального інтересу. На цей процес спрямовані сучасні педагогічні технології, зусилля гуманно спрямованих педагогів. До основних проявів пізнавального інтересу вчена відносить широту, глибину, дієвість і стійкість.

Широта пізнавального інтересу – це діапазон конкретної спрямованості суб'єкта на предмети й об'єкти.

Глибина пізнавального інтересу засвідчує прагнення суб'єкта до пізнання зв'язків і відносин між предметами і явищами. Характерною особливістю цього процесу виступає допитливість, жадібність до знань.

Дієвість і стійкість – це якості розвиненої форми пізнавального інтересу, які визначають характер ставлення суб'єкта до пізнавального матеріалу й виражається рівнем активності в оволодінні знаннями [1, с. 13]. Кожен із цих параметрів, репрезентуючи окремі аспекти інтересів, зауважує Н. Бібік, у сукупності відображають його як інтегративну якість, зокрема характеризують *предметну спрямованість* пізнавального ставлення суб'єкта учіння до навколишньої дійсності і *ступінь* його активності щодо її освоєння в якій виявляються інтелектуальні, вольові, емоційні якості [1, с. 15].

Процес пізнання збагачує людину. Але пізнавальна діяльність майбутнього податкового інспектора відбувається не заради «чистого» пізнання, його зацікавленість обраною професією значною мірою має прагматичний характер у доброму розумінні цього слова: трансформувати здобуті наукові знання у чинник перетворення дійсності і передусім самого себе. Отже, інтерес студента до навчальної діяльності буде зростати тоді, коли він зрозуміє життєвий гуманістичний контекст отриманих знань. За цих умов процес пізнання стає для нього самостійною цінністю, активною мислинневою діяльністю. Змінюється й характер спрямованості студента: вона набуває рис гуманності, цілеспрямованості, інтенсивності, динамічності, гнучкості й водночас – стійкості.

Своєрідну програмну функцію у формуванні спрямованості студента здійснює гуманістичний ідеал. Згідно з визначенням А. Вірковського «гуманістичний ідеал – це уявлення про образ досконалої особистості, діяльність якої спрямована на благо інших та самоактуалізацію. У цьому ідеалі гармонійно поєднуються духовно-моральні риси (доброта, повага до людей, справедливість, співчуття, протидія злу, громадянськість,

творчий інтелект, здатність до саморозвитку тощо)». Важливо, зауважує автор, у процесі формування професійно значущих якостей особистості відстежувати динаміку змін гуманістичного ідеалу, застосовуючи з цією метою проєктувально-цільові, пізнавальні, особистісно-ціннісні, самоактуалізаційно творчі критерії.

Отже, гуманістичний ідеал відіграє у системі свідомості роль вищої життєвої мети, тобто у цьому сенсі ідеал є проєкцією сучасного на майбутнє, спрямовує особистість на утворення такої важливо значущої професійної якості як відповідальність. Вибудовуючи свою поведінку, своє ставлення до студентської молоді, викладач має тримати в полі зору її гуманістичні, інтелектуально-етичні ідеали. Вони, як свідчить практика, змінюються не лише у позитивному, але й негативному вимірах.

Висновки. Викладене вище дозволяє стверджувати, що гуманістична спрямованість майбутнього податкового інспектора є сутнісною компонентою цілісної особистості. Подальшого дослідження потребує аналіз позанаукових феноменів, соціокультурних факторів, які мають місце в утвердженні гуманістичної спрямованості майбутнього податкового інспектора. Адже культура як міра розвитку людини загалом має гуманістичне спрямування, її головне призначення полягає не стільки у формуванні високогуманного типу суб'єкта, скільки у виконанні ролі основи гуманістичних, справді людських взаємин у суспільстві.

Література:

1. Бібік Н. М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів // автореф. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / Н. М. Бібік. – К., 1998. – 40 с.
2. Божович Л. И. Избранные психологические труды. Проблемы формирования личности / Лидия Ильинична Божович ; [под ред. Д. И. Фельдштейна]. – М. : Международная педагогическая академия. 1995. – 209 с.
3. Козаков В. А. Психология діяльності та навчальний менеджмент : підручник: у 2-х част. – Ч.1 : Психология суб'єкта діяльності / Віталій Андрійович Козаков. – К. : КНЕУ, 2000. – 243 с.
4. Левченко П. И. Современные дидактические концепции в образовании : монографія / П. И. Левченко. – К. : МАУП, 1995. – 168 с.
5. Леонтьев А. Н. Психологическая теория деятельности. Избранные психологические произведения : в 2-х т. Т.2 / Алексей Николаевич Леонтьев. – М.: Педагогика, 1983. – 318 с.
6. Маслоу Абрахам. Мотивация и личность / Маслоу Абрахам ; [пер. с англ. Т. Гутман, Н. Мухинана]. – [3-е изд.]. – Питер, 2003. – 351 с. – (Мастера психологии).
7. Неперервна професійна освіта : теорія і практика : [науково-методичний журнал]. – К. : Педагогічна думка, 2004. – Додаток до випуску 2. – 131 с.
8. Педагогічна майстерність: підручник / [І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.]; за ред. І. А. Зязюна. – [3-є вид., допов. і переробл.]. – К. : СПД Богданова А. М., 2008. – 376 с.
9. Роджерс К. Вчитися бути вільним. Гуманістична психологія: Антологія : навч. посібник для студентів вищих навч. закладів : [у 3-х т.] / К. Роджерс ; [упорядники й наукові редактори Роман Трач (США) і Георгій Балл (Україна)]. – К. : Університетське видавництво «Пульсари», 2001. Т. 1 : Гуманістичні підходи в загальній психології ХХ століття. – 252 с.
10. Семиченко В. А. Психология направленности : учеб-метод. пособие / Центральный ин-т последипломного педагогического образования; Хмельницкий гуманитарный педагогический ин-т; Региональная лаборатория социально-педагогических проблем адаптации студентов к условиям обучения в высшем учебном заведении / В. А. Семиченко, А. М. Галус ; [общ. ред. В. А. Семиченко]. – Хмельницкий : ХГПИ, 2003. – 522 с.
11. Фромм Э. Человек для себя / Э. Фромм Бегство от свободы. Человек для себя / [пер. с англ. Д.Н. Дудинский]. – Мн. : ООО «Попурри», 1998. – 672 с.

У статті розкрито сутність понять «спрямованість» та «гуманістична спрямованість». Розглянуто різні підходи до вивчення поняття «спрямованість». Проаналізовано значення гуманістичної спрямованості у майбутній професійній діяльності фахівця, зокрема податкового інспектора.

Ключові слова: *спрямованість, податковий інспектор, гуманістична спрямованість, пізнавальний інтерес.*

В статтє раскрыта сущность понятий «направленность» и «гуманитарная направленность». Рассмотрены различные подходы к изучению понятия «направленность». Проанализировано значение

гуманистической направленности в будущей профессиональной деятельности специалиста, в частности налогового инспектора.

Ключевые слова: направленность, налоговый инспектор, гуманистическая направленность, познавательный интерес.

The article explores the concepts «approach» and «humanitarian approach». Different approaches to the study of «orientation» are analyzed. The importance of humanistic orientation in future professional activity, including tax inspector is analyzed.

Keywords: approach, tax inspector, humanitarian orientation, cognitive interest.